

راهبردهای میان مدت یونسکو در زمینه محیط زیست، جمعیت و توسعه اجتماعی

سازمان علمی - فرهنگی و آموزشی ملل متحد (یونسکو)، در بیست و هشتمین کنفرانس عمومی خود با عنوان راهبرد میان مدت (۲۰۰۱-۱۹۹۶) که با شرکت متخصصان و صاحب نظران مسائل مختلف جهانی برگزار شد، ضمن بازنگری عملکرد گذشته یونسکو، ترسیم ویژگیهای قرن بیست و یکم، به ارائه راهبردهای اساسی در خصوص مسائل مختلف در فاصله چند سال مانده به پایان قرن بیستم، مبادرت ورزید. بخشی از این راهبردها، اختصاص به محیط زیست، جمعیت و توسعه دارد که در طی آن تقابلهای اساسی میان این سه مقوله و توجهات بنیادی به امر محیط زیست، مورد تأکید قرار گرفته است. از آنجایی که در این شماره ویژه شریف بر آن بودیم تا جنبه‌های مختلف بحث در زمینه محیط زیست و توسعه پایدار را پوشش دهیم، بی‌مناسبت ندیدیم تا به چاپ دستاوردها و راهبردهای ارائه شده از سوی یونسکو نیز مبادرت ورزیم.

کنفرانسهای ملل متحد از قبیل جمعیت و توسعه، نشست جهانی برای توسعه اجتماعی و چهارمین کنفرانس جهانی زنان و سکونتگاه است. ۳- در چهارچوب برنامه‌های بین‌المللی و بین دولتی یونسکو در خصوص علوم زیست محیطی و علوم اجتماعی و از طریق تقویت همکاری روزافزون - در حالی که همزمان ماهیت خاص خود را حفظ می‌کنند- و با جمع میان تحقیق، تحصیل، آموزش، اطلاعات و ایجاد حساسیت است که راه‌حلهای مناسب برای مسائل مهم توسعه پایدار بوم شناختی و اجتماعی عرضه خواهد شد.

تمام فعالیتهایی که برای دوره شش ساله ۲۰۰۱-۱۹۹۶ طراحی شده‌اند، افزایش شناخت بهتر علمی از محیط طبیعی و اجتماعی، بهبود ارزیابی علمی درازمدت (از قبیل تغییرات آب و هوا، تغییرات تنوع زیستی) و تقویت توانایی علمی را مد نظر قرار داده است.

۴- برنامه یونسکو در خصوص مدیریت دگرگونیهای اجتماعی (MOST)^۲ بر پیشرفت سهمین شدن در دانش و اطلاعات و کاربرد آنها برای سیاستگذاری در قالب زمینه‌های اولویت‌دار توسعه و تغییرات اجتماعی متمرکز خواهد بود. این عوامل عبارتند از: جمعیت، مهاجرت،

۱- در سال ۱۹۴۶ اولین مدیر کل یونسکو (جولین هالسکی) اعلام داشت که به کارگیری معرفت علمی یکی از ابزار اساسی بهبود شرایط زندگی انسانهاست. از آن زمان تا کنون ما دریافته‌ایم که این نکته تا چه حد درست است. هر چند این امر نیز آشکار شده که علم و فن آوری می‌تواند از هدف اصلی خود (کمک به رفاه بشری) منحرف شود، از این رو اهمیت ملاحظات اخلاقی در زمینه کاربردهای پاره‌ای از کشفیات علمی و اختراعات فنی آشکار می‌شود. در این خصوص، علوم اجتماعی و انسانی با مشارکت خود حرف اول را می‌زنند.

۲- راهبرد میان مدت ۲۰۰۱-۱۹۹۶ به منظور یافتن راه‌حلهای مناسب برای مسائل فوری توسعه، می‌کوشد تا همکاری نزدیکتر و تشریح مساعی روزافزون را میان علوم طبیعی (پایه‌ای و کاربردی) و علوم اجتماعی ترغیب کند. این راهبرد می‌کوشد تا دو ضرورت را با هم سازش دهد: یکی تسهیل روشهای فرارشته‌ای که می‌تواند پاسخگوی پیچیدگی مسائل اجتماعی باشد و دیگری تقویت رشته‌های علمی متفاوت.

این راهبرد در واقع تداوم برنامه‌های کنفرانس سازمان ملل متحد در خصوص محیط زیست و توسعه (UNCED)^۱، برنامه عمل ۲۱ و سایر

تأسیسات شهری، مبارزه با محرومیت اجتماعی، همبستگی اجتماعی و جذب شدن در جوامع چند فرهنگی، مشارکت شهروندان و حرکت‌های اجتماعی در خصوص تلاش برای توسعه.

شهرهای بزرگ اماکنی هستند که در آنها مسایلی چون محرومیت، خشونت، اعتیاد به مواد مخدر، کشمکش‌های بین اقوام و مذاهب آشکارتر است. این شهرها همچنین مکانهایی هستند که می‌توان مشکلات مزبور را در پرتو مدیریت صحیح تغییر و تحولات اجتماعی و در یک فضای زندگی شهری که مردمسالارانه، مشارکتی و کاراست تخفیف داد. بهبود و اصلاح محیط زندگی، به طور مثال از طریق ایجاد سرپناه مناسب، فضای سبز، مخازن آب آشامیدنی و بازیافت پسماند، نقش مهمی را در این امر ایفا می‌کند.

۵- به همین دلیل است که این راهبرد دربرگیرنده یک طرح در خصوص شهرها با عنوان مدیریت دگرگونی‌های اجتماعی و محیط زیست است. راه‌حلهای مشکلات ناشی از شرایط زندگی در مناطق شهری، در حوزه صلاحیت یونسکو قرار دارد و با علوم طبیعی، اجتماعی، فرهنگ و ارتباطات پیوسته است.

سکونتگاه و بهبود و اصلاح آن جنبه مهمی از حیات ملی اقتصادی و مسایلی چون ساخت محل سکونت و زیرساخت‌های آن، کنترل آلودگی هوا و بازیافت پسماند را - که همگی قلمرو وسیعی را برای کاربرد فنون حفظ محیط زیست فراهم می‌کند - در برمی‌گیرد. تلاش برای تأمین حداقل سطح مناسب زندگی باید ارزشهای فرهنگی جمعیت‌های مربوطه را در نظر داشته باشد.

۶- این طرح از نتایج حاصل و تجربیات اندوخته از برنامه انسان وزیستکره یونسکو (MAB)^۳ طی دو دهه اخیر، با توجه به بسیاری از جنبه‌های بوم‌شناختی توسعه شهری الهام می‌گیرد. این طرح همچنین با کاربرد یافته‌های تحقیقات انجام شده در برنامه MOST در زمینه مدیریت شهری سروکار دارد.

راهبرد کلی این طرح، در مجموع اهداف زیر را در نظر دارد:

- حمایت از ابتکارات ملی و محلی که درصددند برای مشکلات زیست محیطی و اجتماعی در تأسیسات شهری، از طریق مشارکت نزدیک شهروندان و اجتماعات، راه‌حلهای ملموسی پیدا کنند؛

- تضمین در نظر گرفتن عوامل فرهنگی در سیاست‌گذارهای شهری؛

- مشارکت در آموزش پیشرفته طراحان و مدیران؛

- مشارکت در ایجاد حساسیت و تبادل تجربیات در امر مدیریت زیست محیطی و اجتماعی شهرها؛

- توزیع اطلاعات مربوط به تصمیم‌گیرندگان، انجمنهای محلی و رسانه‌های گروهی.

یونسکو درصدد ایجاد زمینه مشارکت با شهرداریها، سازمانهای

غیردولتی، و انجمنهای شهرهای همزاد خواهد بود تا طرحهای عملی که در خدمت اهداف آرمانی یونسکو است - مانند مبارزه با محرومیت، توسعه، صلح و دموکراسی - گسترش یابند.

۷- برنامه‌های زیست محیطی یونسکو عناصر عمده تشکیل‌دهنده نظام کره زمین را به استثنای جو (هواکره) در برمی‌گیرد. طی دوره ۲۰۰۱-۱۹۹۶، این برنامه‌ها در مقایسه با گذشته، از طریق بررسی برهم‌کنش‌های میان اقیانوسها، اکوسیستم‌های خشکی، سیستم‌های آب شیرین، سنگ‌گره (لیتوسفر) و استفاده پایدار از منابعی که آنها فراهم می‌کنند و با توجه به محدودیتها و نیازهای اقتصادی-اجتماعی، همکاری نزدیکی با یکدیگر خواهند داشت. محور علوم اجتماعی این برنامه‌ها چه در بُعد مفهومی و چه در بُعد اجرایی در کشورهای عضو، باید گسترش و تقویت شود تا بتواند انسجام رویکردی را تضمین کند که مسائل زیست محیطی را با مسائل توسعه پیوند می‌زند. در نهایت، شیوه‌های نهادهای مدیریتی آنها، ضمن بهره‌گیری از ابزار مدرن مشاوره‌ای، انعطاف بیشتری خواهد یافت تا آنها قادر شوند پاسخ‌های سریعتری به تغییرات حاصل از این راهبرد دهند و سهم بیشتری از منابع مالی را به فعالیتهای میدانی اختصاص دهند.

۸- راهبرد میان‌مدت، نه تنها به منظور پرهیز از دوباره‌کاری، بلکه همچنین برای تحقق تشریک مساعی واقعی به نفع دولت‌های عضو، نیازمند یک همکاری روزافزون در درون نظام سازمان ملل است. چنین شیوه‌ای در راستای همکاری بین‌نهادی که به دنبال کنفرانس UNCED و سایر کنفرانسهای سازمان ملل مرسوم گردید، اتخاذ خواهد شد.

راهبرد متضمن این است که باید همکاریهای جدیدی میان بخش عمومی، بخش خصوصی و سازمانهای غیردولتی شکل گیرد.

۹- علاوه بر روابط بهتر میان برنامه‌های بین‌دولتی یونسکو در زمینه محیط زیست، به منظور تقویت ویژگی فرارشته‌ای و ارتباط فعالیتهای آنها، طرحی نیز در خصوص محیط زیست و توسعه مناطق ساحلی و جزایر کوچک پیشنهاد شده است.

این پروژه که "اولا" اهداف و نتایج مورد انتظار آن به روشنی مشخص شده است و پوشش جغرافیایی و دوره زمانی آن محدود است و ثانيا" تحقیق، دوره‌های پیشرفته آموزشی و کاربرد یافته‌های تحقیقاتی بر مدیریت منابع را در خود جمع کرده است، در واقع مشارکت و پاسخ یونسکو برای تعقیب و پی‌گیری کنفرانس UNCED و کنفرانس جهانی ملل متحد در خصوص توسعه پایدار دولتهای کوچک جزیره‌ای در حال توسعه (باربادوس، مه ۱۹۹۴) را تشکیل می‌دهد.

این پروژه با تکیه بر برنامه فعلی میان منطقه‌ای اصلاح سیستم‌های ساحلی (COMAR)^۴ و با بهره‌گیری از کمیسیون بین‌دول اقیانوس‌شناسی (IOC)^۵ برنامه انسان و کره مسکون (MAB)، برنامه

آب‌شناسی بین‌المللی (IHP) و برنامه بین‌المللی هم‌ارزی زمین‌شناسی (IGCP)^۷ دارای محورهای فرهنگی، آموزشی و علوم اجتماعی نیز هست. به طور مثال به پویایی جمعیت، به کنش متقابل میان حرکت‌های مهاجرتی و تغییر محیط و به نقش فرهنگ در مدیریت محیط زیست توجه خواهد شد.

این پروژه، ارزیابی و نظارت بر تنگناها و کشمکشها در عرصه بهره‌برداری از زمین و منابع، بلایای طبیعی و زیست محیطی (ایجاد شاخصهای آسیب‌پذیری)، تغییرات آب و هوا و تراز آب دریا را در نظر دارد.

پروژه همچنین در زمینه اصلاح و کاربرد فونونی که مبارزه با بی‌ثباتی سواحل و بهره‌برداری از منابع انرژی قابل تجدید و احیای اکوسیستم‌های زمینی و حوضه‌های آبی فرسوده و بازیافت پسماند را امکان‌پذیر می‌سازد، مشارکت خواهد داشت.

۱۰- در زمینه علوم زمین، راهبرد یونسکو عبارت از ترغیب تحقیقات مشترک انجام شده در چهارچوب برنامه بین‌المللی هم‌ارزی زمین‌شناسی است. راهبرد همچنین در صدد است امور زیر را ارتقاء بخشد:

— درک فرایندهای زمین‌شناسی در سطح جهانی که برای درک تغییرات سیاره‌ای در مجموع زمینکره - زیستکره ضروری است؛
— ظهور یک فرهنگ جهانی پیشگیری از طریق ارزیابی و کاهش تأثیر خطرهایی که از حوادث طبیعی ناشی می‌شود؛
— ارتقاء توزیع اطلاعات زمین‌شناسی در میان متخصصان و محیط‌های علمی و مهندسی.

۱۱- در چهارچوب برنامه انسان و زیستکره (MAB) و کنوانسیون تنوع زیستی، راهبرد یونسکو در صدد است تا دولتهای عضو را در اعطای یک بنیان علمی به سیاستهای حفاظتی خودشان یاری رساند. همچنین، در نظر است تا این دولتها را با اتکا بر شبکه ذخیره گاههای زیستکره یونسکو برای فعالیتهای تحقیقاتی، آموزشی و نمایشی و با تکیه بر تشریک مساعی با سازمان خواربار جهانی (FAO)^۸ برای بهینه‌سازی مناطقی که پیرامون هسته حفاظت شده مرکزی ذخیره گاه قرار گرفته‌اند، مساعدت کنند تا داراییهای تنوع زیستی خود را برای توسعه پایدار به کار گیرند.

این راهبرد همچنین مسائل اساسی جنگل‌زدایی در مناطق استوایی، بیابان‌زایی در مناطق خشک و نیمه‌خشک (در چهارچوب کنوانسیون بیابان‌زایی) را ضمن ارجحیت دادن به جستجوی راه‌حلهایی که مبتنی بر شناخت و ارزیابی دقیق و علمی هستند و تقویت ظرفیتهای آنها در نظر دارند، مورد بحث قرار می‌دهد.

همگام با حمایت از تحقیقات بوم‌شناختی در زمینه شمار معدودی از اکوسیستم‌ها (مناطق کوهستانی، جزایری که موضوع طرح فوق‌الذکر

هستند و سایر موارد)، تقویت ظرفیتهای انسانی و نهادی، متکی بر تأسیس شبکه‌ای از کرسیهای یونسکو که آموزشی مرکب از بوم‌شناختی، اقتصاد، علوم اجتماعی و فن‌آوریهای مناسب را ارائه می‌دهد، خواهد بود. ۱۲- در زمینه علوم آبی و تحت برنامه آب‌شناسی بین‌المللی (IHP)، راهبرد میان‌مدت می‌کوشد تا شناسایی منابع آب شیرین در دسترس و فنون کاربرد در محیطهای آسیب‌پذیر (مثل مناطق خشک و نیمه‌خشک و بخشی از فعالیتهایی که کاهش بیابان‌زایی و احیای زمینهای فرسوده) را بهبود بخشد.

مدیریت منابع آبی یک اولویت بسیار مهم در این راهبرد است و از این رو، اقدامات ویژه‌ای مد نظر خواهند بود تا فعالیتهای سازگار با توسعه پایدار در محیطهایی مانند محیط استوایی مرطوب، مناطق خشک و نیمه‌خشک، جزایر استوایی کوچک و مراکز شهری را دنبال کنند و در جهت منسجم و هماهنگ‌ساختن این فعالیتهای برنامه‌های آموزشی و کارآموزی گام بردارند.

تحقیق پیرامون حجم، کیفیت و کاربرد عقلایی منابع آبی زیرزمینی اولویت دیگر این راهبرد خواهد بود.

۱۳- کمیسیون اقیانوس‌شناسی بین‌دولتی یونسکو (IOC)، در تشریک مساعی با همکارانش در نظام سازمان ملل و سازمانهای بین‌المللی غیر دولتی با هدف کاهش ناشناخته‌های مربوط به نقش اقیانوسها در تغییر و تحولات جوئی و مربوط به میزان دی‌اکسید کربن و حجم منابع در دسترس، تحقیقات اقیانوس‌شناسی را ارتقاء خواهد بخشید و آن را تسهیل خواهد ساخت. کمیسیون اقیانوس‌شناسی بین‌دولتی از استقلال کارکردی متناسب با دامنه فعالیتش برخوردار خواهد شد.

یک سیستم جهانی مشاهده اقیانوسی به منظور تهیه اطلاعات لازم برای تحقیقات در خصوص تغییرات زیست‌محیطی سیاره‌ای و برای پاره‌ای از پیش‌بینیها در ارتباط با تعامل میان «آب و هوا و اقیانوس و مدیریت منابع اقیانوسی» تأسیس خواهد شد.

همچنین، نظارت پیوسته و تحقیقات در زمینه آلودگی دریاهای بر ارزیابی بازتاب فعالیتهای انسانی بر محیط دریایی - چه در مناطق ساحلی و چه در پهنه دریاهای آزاد - تأکید خواهد شد. افزون بر آن، بر عوامل و فرایندهای فیزیکی و زیستی در محیط دریایی تأکید خواهد شد تا نقشی که اقیانوسها در تولید مواد غذایی و تهیه منابع غیرزنده ایفاء می‌کنند بهتر درک شود.

نهایت اینکه، ضمن جدیت برای تسهیل دسترسی به داده‌های اقیانوس‌شناسی که بر اثر تحقیقات و نظارت پیوسته به اثبات رسیده‌اند، راهبرد فعالیتهای آموزشی و کارآموزی و همچنین ارائه کمک فنی به دولتهای عضو برای برنامه‌های تحقیقات و نظارت در سطوح ملی و منطقه‌ای را در بر می‌گیرد.

۱۴- رابطه میان جمعیت، محیط و توسعه باید به شکلی منسجم تنظیم شود تا بتواند در مسیر توسعه‌ای که برای همگان کیفیت بهتری از زندگی را فراهم کند، پیشرفتهایی به همراه داشته باشد. از این نظر، تعدادی از کنفرانسهای بزرگ بین‌الملل بر اهمیت گسترش آگاهی همگانی از این مسائل برای تصمیم‌گیرندگان، آموزگاران و دانشجویان در بخش رسمی و غیر رسمی و همچنین عموم مردم تأکید کرده‌اند.

در میان این کنفرانسها، کنفرانس محیط زیست و توسعه سازمان ملل (۱۹۹۲)، کنفرانس بین‌المللی آموزش، جمعیت و توسعه (۱۹۹۳)، کنفرانس بین‌المللی جمعیت و توسعه (۱۹۹۴) اجلاس جهانی سران برای توسعه اجتماعی (۱۹۹۵) مهم‌تر از موارد دیگر بوده‌اند.

۱۵- در دستور کار ۲۱ و طبق برنامه عملی کنفرانس بین‌المللی جمعیت و توسعه، وظیفه هدایت کوششهای به عمل آمده از سوی جامعه بین‌المللی برای تسهیل آموزش و ارتباطات که به مسائل جمعیتی و زیست محیطی می‌پردازد، به عهده یونسکو گذاشته شده است.

طرح فرارشته‌ای «آموزش محیط زیست و جمعیت و اطلاع‌رسانی در خدمت توسعه (EPD)»^۹ مصوب کنفرانس عمومی در بیست و هفتمین نشست، ابزاری است که به یونسکو این امکان را می‌دهد تا وظیفه خود را در این خصوص به انجام رساند. چنین امری اساساً یک طرح همکاری میان نهادی است که متکی بر برنامه‌های زیر است:

— برنامه همکاری با «صندوق جمعیت سازمان ملل (UNPF)»^{۱۰} در زمینه ارتباطات، آموزش و اطلاع‌رسانی در خصوص جمعیت، که هم‌اکنون در حال اجراست.

— برنامه بین‌المللی آموزش محیط زیست (IEEP)^{۱۱} که به طور مشترک از سوی یونسکو و برنامه توسعه ملل متحد (UNDP) اجرا می‌شود، برنامه همکاری خاص UNESCO/UNDP در خصوص آموزش محیط زیست، جمعیت و اطلاع‌رسانی.

۱۶- راهبرد میان مدت در درجه اول درصدد است با تأکید بر زمینه و محیط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و با تأکید همزمان بر مسائل جهانی، آگاهیهای علمی لازم برای درک رابطه میان جمعیت، محیط زیست و توسعه را ایجاد و روزآمد کند. بنابراین، از فعالیتهای تحقیق و توسعه و راهاندازی شبکه عمومی از سوی مراکز اصلی و مؤسسات تحقیقاتی حمایت خواهد شد تا این مراکز و نهادها به طور خاص بتوانند در تهیه مواد آموزشی مناسب و آموزش کارکنان مشارکت کنند.

۱۷- راهبرد میان مدت در درجه دوم، به تقویت توانایی دولتهای عضو در مسیر بهبود و جهت‌دهی مجدد فعالیتهای ملی آموزش و کارآموزی در بخش رسمی و غیررسمی، با تکیه بر دانش دقیق علمی می‌پردازد. تهیه مواد و تدوین شیوه‌های آموزشی با ملاحظه ویژگیهای فرهنگی و مطابق با نیازهای گروههای متفاوت مورد تأکید قرار خواهد گرفت.

آموزش و اطلاع‌رسانی اساس فعالیتهایی را تشکیل می‌دهد که در برگیرنده آموزش بهداشت، پیشگیری از اعتیاد و ایدز است. این موارد، به‌طور تنگاتنگی با مسائل زیست محیطی، جمعیتی و توسعه‌ای در ارتباطند و راه‌حلهایی را می‌طلبند که مستلزم دانش علمی و آگاهی فرهنگی اجتماعی است.

۱۸- به علاوه، توانایی و ظرفیت دولتهای عضو برای تولید مواد اطلاع‌رسانی که به شیوه علمی کسب شده و منطبق بر فرهنگهای متفاوت باشند و همچنین انتشار آنها در سطح وسیع از طریق سیستم‌ها، خدمات و شبکه‌های اطلاع‌رسانی، تقویت خواهد شد.

علاوه بر آن، از دولتهای عضو برای اجرای پروژه‌های خاصی که بوجه آنها از سوی صندوق جمعیت ملل متحد، برنامه توسعه ملل متحد، برنامه محیط زیست ملل متحد و همچنین سایر سازمانهای اهداء کننده تأمین می‌شوند، حمایت فنی به عمل خواهد آمد.

در تمامی این فعالیتهای، تأکید بر تقویت شیوه‌های فرارشته‌ای که برای بررسی مسائل زیست محیطی، جمعیتی و توسعه ضروری هستند به عمل خواهد آمد و بدین سان تعامل تنگاتنگی با راهبرد اصلی سازمان در مسائل آموزش، علوم، فرهنگ و ارتباطات ایجاد خواهد شد و از این نظر به ۹ کشور پرجمعیت جهان، دولتهای عضو منطقه آفریقا و دولتهای کوچک جزیره‌ای توجه خاصی خواهد شد.

۱۹- این راهبرد در درجه سوم می‌کوشد تا تصمیم‌گیرندگان و اشخاصی را که می‌توانند در افکار عمومی و رسانه‌ها مؤثر باشند بسیج کند با این هدف که در آنان حساسیت بیشتری نسبت به مسائل زیست محیطی، جمعیتی و توسعه‌ای ایجاد کند و این افراد را بر آن دارند که از طریق پخش پیامهای متناسب در تحول مطلوب رفتارها و گرایشها مشارکت ورزند.

پانوشتها

1. United Nations Conference on Environment and Development
2. Management of Social Transformations
3. Man and the Biosphere
4. Coastal Marine Programme
5. Intergovernmental Oceanographic Commission
6. International Hydrological Programme
7. International Geological Correlation Programme
8. Food and Agriculture Organization of the United Nations
9. Environment and Population Education and Information for Development
10. United Nations Population Fund
11. International Environment Education Programme